

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Hugvísindasvið

Bókverkið í listsköpun Dieters Roth

*Prjár sneiðmyndir: konkret-verkin, Mundunculum og
A Diary (of the year 1982)*

Ritgerð til B.A.-prófs

Elín Þórhallsdóttir

Maí 2009

Háskóli Íslands
Hugvísindasvið
Listfræði

Bókverkið í listsköpun Dieters Roth

*Prjár sneiðmyndir: konkret-verkin, Mundunculum og
A Diary (of the year 1982)*

Ritgerð til B.A.-prófs

Elín Þórhallsdóttir
Kt.: 170184-3009

Leiðbeinandi: Gunnar Harðarson
Maí 2009

Ágrip

Í þessari ritgerð er bókverkið skoðað sem miðill í listsköpun Dieters Roth (1930-1957) en hann var fjölhæfur og afkastamikill listamaður, með annan fótinn á Íslandi í um 40 ár. Dieter vann með flesta þá listmiðla sem þekkjast. Hann lagði meðal annars mikla rækt við bókverkagerð og útgáfu þeirra en á ferli sínum gaf hann út rúmlega 300 bókverk. Í upphafi ritgerðarinnar er fjallað almennt um bókverk sem listmiðil, íslensk bókverk og bókverkaeign Nýlistasafnsins, sem varðveitir stærsta safn íslenskra bókverka. Að því búnu er fjallað um valin bókverk Dieters en þau þykja marka tímamót á ferli hans. Það eru fyrstu bókverkin sem hann gerir og vann í anda svissnesku konkret-listarinnar, bókin *Mundunculum* þar sem Dieter býr til nýtt táknerfi og að lokum sýningarskráin, *A Diary (of the year 1982)*, þar sem hann tekur upp nýjar vinnuaðferðir við framleiðslu bókverka og sýningarskráa. Útlitsleg einkenni verkanna eru dregin fram, ásamt þeim hugmyndum sem liggja þeim að baki og forsaga þeirra skoðuð.

Bókverk Dieters bera vott um listamann sem var tilbúinn að feta ótroðnar slóðir. Ákveðin tilraunastarfsssemi er undirliggjandi í bókverkum hans, eins og sjá má af þeim verkum sem hér eru til umfjöllunar. Með konkret-bókverkunum vann Dieter til að mynda með hnífa til að gera valin verk nákvæmari, jafnvel stærðfræðilegri, og í *Mundunculum* reyndi hann að búa til nýtt tjánингarkerfi. Þegar hann vann svo sýningarskránna *A Diary (of the year 1982)* fer hann að vinna í anda svokallaðra afrituðu bóka. Með þeim gerði hann tilraunir með annars óhefðbundna prentmiðla þegar hann vann að útgáfu efnis í hans nafni. Framlag Dieters til bókagerðarlistar virðist því hafa verið verulegt og má segja að hann hafi lífgað upp á miðilinn með protlausum tilraunum.

Efnisyfirlit

<i>Inngangur</i>	... 1
1. Hluti: Bókverk og bókverkagerð Dieters	... 3
1. Bókverk	... 3
<i>1.1. Prír flokkar bókverka</i>	... 4
<i>1.1.1. Skúlptúrbækur</i>	... 4
<i>1.1.2. Hefðbundin bókverk</i>	... 5
<i>1.1.3. Eiginleg bókverk</i>	... 7
<i>1.2. Bókverkaeign Nýlistasafnsins</i>	... 8
2. Bókverkagerð Dieters	... 9
<i>2.1. Dieter Roth - æviágrip</i>	... 9
<i>2.2. Kostir bókarformsins</i>	... 11
<i>2.3. Nokkrar útgáfur</i>	... 12
2. Hluti: Þrjár sneiðmyndir úr bókverkagerð Dieters	... 14
3. Fyrstu bækurnar í anda konkret-listarinnar	... 14
<i>3.1 Stanslaus samkeppni</i>	... 16
<i>3.2. Útgáfa konkret-bókverkanna</i>	... 17
<i>3.3. Útlitseinkenni konkret-bókverkanna</i>	... 17
<i>3.4. Samantekt</i>	... 18
4. Mundunculum	... 19
<i>4.1. Sagan að baki</i>	... 19
<i>4.2. Umdeilt verk</i>	... 20
<i>4.3. Viðbót við Mundunculum</i>	... 21
<i>4.4. Samantekt</i>	... 21
5. Afrituðu bækurnar	... 22
<i>5.1. A Diary (of the year 1982)</i>	... 22
<i>5.2. Önnur afrituð verk</i>	... 23
<i>5.2.1 Dag- og glósubækur</i>	... 23
<i>5.2.2. Teiknaðar seríur</i>	... 24
<i>5.2.3. Sýningaskrár</i>	... 24
<i>5.2.4. Gestabækur og annað efni</i>	... 25
<i>5.3. Samantekt</i>	... 25
<i>Niðurstöður</i>	... 26
Viðauki – upplýsingar og ljósmyndir	... 29
Myndaskrá	... 35
Heimildaskrá	... 35

Inngangur

Dieter Roth var fjölhæfur og afkastamikill listamaður, fæddur árið 1930 í Þýskalandi en að mestu alinn upp í Sviss. Hann var með annan fótinn á Íslandi í um 40 ár eða frá 1957. Hann vann með flesta þá listmiðla sem þekkjast og lagði meðal annars mikla rækt við bókverkagerð og útgáfu þeirra en á ferli sínum gefur Dieter út rúmlega 300 bókverk.¹ Í bókverkagerðinni reyndi hann iðulega á bókina sem miðil en var að jafnaði trúr formi hennar. Dieter lést tæplega sjötugur að aldri árið 1998, eftir um 50 ára starfsævi.

Dieter skildi eftir sig vandaðar heimildir um bækur sínar, sem og önnur verk sín en hann vildi hafa áhrif á það hvernig verkin yrðu skoðuð að honum liðnum.² Hann á að hafa lýst yfir vantrausti á rýni listfræðinga og gagnrýnenda á níunda áratugnum og uppfrá því sá hann einn um að skrifa um verkin og setti sjálfur upp allar sýningaskrár.³ Á ferli sínum gefur hann líka út yfirlitsverk yfir bæði graffíkverk og bókverk sem hann hafði framleitt. Yfirlitin kallaði hann *Gesammelte Werke band 20* (1972) og *Gesammelte Werke band 40* (1979). Þar má sjá ítarlegar heimildir um verkin, m.a. hvar og hvernig þau voru framleidd og stærðamál þeirra.⁴ Þegar öll yfirlitin eru skoðuð í heild, ásamt þeim sem gefin voru út eftir andlát hans, líkt og *Books+Multiples* (2004), má sjá nákvæm og skilvirk vinnubrögð. Það fer til dæmis ekkert á milli mála hvaða verk Dieter lítur á sem bókverk og hver ekki.⁵

Hér er stuðst við *Books+Multiples*, sem hefur að geyma ítarlegt yfirlit yfir bæði bækur Dieters og önnur fjölfeldi. Bókin *Gesammelte Interviews* er einnig áhugaverð heimild en hún heldur utan um öll viðtöl sem tekin voru við Dieter á ferli hans. Báðar bækurnar eru gefnar út af Hansjörg Mayer sem vann með Dieter um árabil og

---

¹ Aðalsteinn Ingólfsson 2005: 22

² Dobke 2004a: 145

³ Dobke 2004b: 238

⁴ Dobke 2004a: 232-233

⁵ Dobke 2004a: 145

sá um útgáfu fjölda bóka hans. Einnig er stuðst við skrif fræðimanna sem hafa skrifað um bækur Dieters og er þar helst að nefna greinar Aðalsteins Ingólfssonar listfræðings, sem tók viðtöl við Dieter og skrifaði greinar um hann og bækur hans, á meðan hann lifði og eftir andlát hans.

Ritgerðinni er ætlað að varpa ljósi á bókverkið sem miðil í listsköpun Dieters. Fjallað verður um helstu útgáfur hans og skoðuð nokkur bókverk sem þykja marka tímamót á ferli hans. Reynt verður að komast að því hvaða hugmyndir lágu þeim að baki og hvernig Dieter vann þær. Fylgdi hann einhverjum sérstökum aðferðum? Vann hann bækurnar á prentstofum eða gerði hann þær í höndunum? Þau bókverk, sem fá hér nánari umfjöllun, þykja hafa skipt sköpum á ferli Dieters. Þannig eru fyrstu bókverkin sem hann gerir í anda svissnesku konkret-stefnunnar. Í *Mundunculum* býr Dieter til nýtt táknerfi og með sýningarskránni, *A Diary (of the year 1982)*, tekur hann upp nýjar vinnuaðferðir við framleiðslu bókverka og sýningaskráa.

Ritgerðin skiptist í two hluta. Fyrri hlutinn fjallar almennt um bókverk sem listmiðil, íslensk bókverk og bókverkaeign Nýlistasafnsins sem varðveitir stærsta safn íslenskra bókverka. Einnig verður bókverkagerð Dieters gerð skil og varpað ljósi á nokrar útgáfur sem hann vann með. Í seinni hluta ritgerðarinnar er fjallað um valin bókverk Dieters, þ.e. nokkrar bækur sem hann vann í anda konkret-listarinnar, bókina *Mundunculum* og að lokum sýningarskránnna *A Diary (of the year 1982)*. Útlitsleg einkenni bókanna eru dregin fram, ásamt þeim hugmyndum sem liggja þeim að baki og forsaga þeirra skoðuð.

1. hluti: Bókverk og bókverkagerð Dieters

1. Bókverk

Rétt er að taka fram að bók og bókmenntir eru ekki sama fyrirbærið.⁶ Bókin hefur verið notuð sem umbúðir utan um frásögn eða aðrar upplýsingar í gegnum aldirnar, en það er á 20. öldinni sem listamenn fara að nota sér form bókarinnar í listsþópun. Fyrstu tilraunirnar má rekja til ítölsku fútúristanna og til Rússlands á öðrum áratug aldarinnar en það er þó ekki fyrr en á sjöunda áratugnum sem hugmyndin um bókverkið verður almennari og framleiðsla þeirra fer á flug.⁷

Á sjötta og sjöunda áratugnum reyna margir listamenn að endurvinna áður hefðbundna listmiðla með það að markmiði að finna ný tjáningarfórm. Listamenn reyndu að skilgreina mörk listgreina, sem gerði það að verkum að miðlarnir áttu það til að renna saman og því gat sami hluturinn verið listaverk á einum stað en ekki á öðrum. Listamenn léku sér einnig að því að hugsa sýningarrýmið upp á nýtt og verða hugmyndir um innsetningar áberandi. Þær hugmyndir fólust í því að vinna með rýmið sjálft og nota það við gerð verkanna í stað afmarkaðs myndflatar. Á sama tíma átta menn sig á kostum bókformssins í listsþópuninni. Ekki nóg með að bókin væri handhæg og auðveld í dreifingu, t.d. í pósti, heldur gat hún verið nokkuð ódýr í framleiðslu og hægt að búa til mörg eintök í einu. Því lá beinast við að safna heimildum um gjörninga og innsetningar og setja í bækur en með því var hægt að láta verkið lifa og ferðast manna á milli. En möguleikarnir voru fleiri, enda fór hópur listamanna að vinna meðvitað með bókafórmum sem listmiðil.⁸

Magnús Pálsson myndlistarmaður var með bókagerðarnámskeið í Myndlista- og handíðaskólanum veturinn 1979 til 1980 og var afrakstur námskeiðinsins bókverkið *Bók um bók og fleira*. Þar var lögð krossakönnun fyrir nemendur og þeir spurðir

---

⁶ Aðalsteinn Ingólfsson 1988: 51

⁷ Aðalsteinn Ingólfsson 1988: 53

⁸ Gunnar Harðarson 1998a: 16-17

hvað þeir álitu vera bók en með könnuninni fylgdi skilgreining á efnispáttum bókarinnar. Samkvæmt þeirri skilgreiningu spilar kjölur bókarinnar stórt hlutverk en hann heldur síðum hennar saman, venjulega á einni hlið, sem gerir þær flettanlegar og þar með hreyfanlegar. Inni í bókinni er svo einhver vitneskja, t.d. um form annarra hluta en sjálfrar bókarinnar, ástand eða eðli. Að lokum er bókin meðfærileg og auðvelt að flytja úr stað.⁹ Niðurstöður könnunarinnar eru líklega jafngildar í dag og þær voru fyrir 30 árum. Þær gefa líka hugmynd um hvaða eiginleika bókarinnar má vinna með þegar bókverk er í mótnum.

1.1. Prírflokkar bókverka

Mörk bókar og bókverks eru ekki alltaf skýr og eiga það til að renna saman. Myndskreytt bók þarf ekki að flokkast sem bókverk. Hún er líklegr til að vera höfundarverk rithöfundar en skreytingarnar unnar í samvinnu við listamann. Bókverk er höfundarverk listamannsins og er sjálfstætt verk þar sem bókarformið er hluti af hugmynd verksins eða órjúfanlegt í útfærslu þess.¹⁰ Með þessa skilgreiningu í huga er ljóst að bókverk geta verið æði misjöfn, enda er það aðeins hugmyndaflug listamannins sem takmarka þau. Þrátt fyrir fjölbreytni bókverkanna má flokka þau niður eftir eðli og inntaki. Gunnar Harðarson heimspekingur flokkar bókverk í þrjá megin flokka í greininni *Staðan í íslenskri bóklist*, sem upphaflega var flutt sem fyrirlestur árið 1985 en síðar útgefin í greinasafni árið 1998. Hér verður stuðst við skilgreiningu Gunnars og íslensk bókverk tekin sem dæmi, flokkunum þremur til stuðnings. Flokkarnir eru skúlptúrbækur, hefðbundin bókverk og eiginleg bókverk.

1.1.1. Skúlptúrbækur

Skúlptúrbækur leggja áherslu á ytri eiginleika og form bókarinnar. Innri eiginleikar, þ.e. lesturinn, eru ekki hluti af skúlptúrbókunum þar sem þær eru ekki gerðar til lestrar. Líkt og með skúlptúra í öðrum listmiðlum þá er þrívíddarform bókarinnar

---

⁹ Gunnar Harðarson 1998a: 30

¹⁰ Gunnar Harðarson 1998b: 59

einkennandi þar sem áherslan er á ásýnd og ábreifanleika og áhorfandinn skoðar hana sem hlut fremur en boðmiðil.¹¹ Skúlptúrbækur eru að jafnaði ekki fjöldaframleiddar.¹²

Níels Hafstein gerði seríu bókverka sem eru varðveitt í Nýlistasafninu og má greina sem skúlptúrbækur. Hvorki titill né ártal verkanna er greinilegt en þau bera vitni um að Níels hafi verið að reyna hvað mest hann gat á form bókarinnar. Bækurnar eru allar ferningslaga (u.p.b. 17 x 17 x 1 cm) en hafa misjafna eiginleika. Ein þeirra er til dæmis með „kjölinn“ í miðjunni sem gerir það að verkum að hægt er að fletta síðunum frá öllum hliðum bókarinnar. Önnur er með misbreiðum blaðsíðum þannig að halli myndast frá hægri kannti og enn önnur er sem lokað bók. Þar virðist Níels hafa klætt ferningslaga spýtu með lituðum pappír og útkoman er óflettanleg en últlið minnir samt sem áður á bók. Óhætt er að segja að Níels leiki sér með bókina sem hlut en ekki sem boðmiðil.

Annað verk sem má nefna í samhengi við skúlptúrbókverk er bílabók Magnúsar Pálssonar, *Automobil* (1970). Þar gerir Magnús tilraun til að gera bíl að bók með því að brjóta niður hluta bíls og fá þeim hefðbundin hlutverk bókar. Þannig varð hjólbarði að kápu og slangan að blaðsíðum.¹³ Bækur gerast vart óvenjulegri en *Bílabókin* en hana má nota sem dæmi um þær tilraunir sem gerðar voru í tengslum við bókverkið.

1.1.2. Hefðbundin bókverk

Hefðbundin bókverk eru að nokkru leyti andstæðan við skúlptúrbækurnar. Þar snýst verkið um innri eiginleika bókarinnar og þeir ytri, þ.e. formið og þrívíddin, eru

---

¹¹ Gunnar Harðarson 1998b: 59-60

¹² Gunnar Harðarson 1998b: 64

¹³ Gunnar Harðarson 1998a: 24

settir til hliðar. Hér er áhorfandinn hvattur til lestrar og íhugunar þar sem inntakið skiptir mestu máli.¹⁴

Áberandi margir íslenskir listamenn hafa unnið verk sem tilheyra þessum flokki bókverka og er það líklegasta skýringin á fjölbreytileika þeirra. Meðal efnis má nefna teikningar og skissubækur, dagbækur, sögu- og textabækur, skrásetningabækur, grafík, gjörningabækur, myndabækur og félagslegan raunveruleika.¹⁵

Helgi Þorgils Friðjónsson sinnti hefðbundum bókverkum af kappi, aðallega um og eftir 1980 og gerði mikið af verkum með teikningum og skissum. Hann gerði gjarnan einföld bókverk, þ.e. notaði helst hvít blöð sem síðan voru heftuð saman. Efni verkanna er gjarnan svarthvítar teikningar, stundum myndskreyttar sögur eða í dagbókarformi.

Skrásetningabækurnar eiga það sameiginlegt að halda utan um afmarkað viðfangs-efni af einhverju tagi. Bókverk Unnars Arnar J. Auðarssonar, *Q-ing* (2002) geymir til að mynda litaljósrit af litlum miðum með númerum. Áhorfandi ber fljótlega kennsl á þá sem númer, sem margir þekkja, frá hinum ýmsu stöðum þar sem bíða þarf í röð eftir afgreiðslu af einhverju tagi, t.d. í banka. Á miðunum, með númerunum, fylgir dagsetning og tími og því heldur verkið nokkurnveginn utan um ferðir einhvers, án þess að ritaður stafur fylgji með.

Meðal annarra listamanna, sem hafa einnig gert hefðbundin bókverk, má nefna Daða Guðbjörnson, Magnús V. Guðlaugsson, Ástu Ólafsdóttur, Rúnu Porkelsdóttur og Steingrím Eyfjörð. Daði vann oft með graffík í verkum sínum, verk Magnúsar eru mjög fjölbreytt en meðal efnis þeirra eru gjörningar. Ásta gerði gjarnan textabækur, Rúna myndabækur og Steingrímur gerði meðal annars verk sem fjallar um félags-

---

¹⁴ Gunnar Harðarson 1998b: 59-60

¹⁵ Gunnar Harðarson 1998b: 64-65

legan raunveruleika.¹⁶ Í því verki (1981) fylgir hann geðveikum einstaklingi í viku og skrásetur ferðir hans og atferli.

Þó að efni verkanna sé fjölbreytt þá er útlit þeirra nokkuð hefðbundið – þær eru flestar með for- og baksíðu og kjölinn á vinstri kannti, ekki ósvipað hinni hefðbundnu bók, sem er aðeins umbúðir utan um þekkingu eða frásögn.

1.1.3. Eiginleg bókverk

Eiginleg bókverk sameina eiginleika skúlptúrbókanna og hefðbundnu bókverkanna. Hér haldast í hendur form bókarinnar (ytri eiginleikar) og lesturinn, (innri eiginleikar). Áhorfandi skoðar rúm og tíma, ytra form og inntak en jafnframt sameinast skoðun og lestur, innri athöfn og ytri.¹⁷

Sem dæmi um eiginleg bókverk má nefna verk Kristjáns Guðmundssonar sem tvinnaði meðal annars saman bókverki og hugmyndalist. Eitt verka hans, *Circles* (1973), hefur að geyma þrjár ljósmyndir af gáruhringjum á vatnsyfirborði. Hringirnir verða til þegar steinum er kastað í vatnið en blaðsíðurnar, sem myndirnar eru prentaðar á, eru jafn þungar Steinunum sem mynda gárurnar. Þannig breytist þyngd og þykkt blaðsíðnanna eftir Steinunum sem hann notaði til að búa til gárurnar.¹⁸

Magnús V. Guðlaugsson er meðal þeirra sem gerðu mikið af bókverkum fyrir og eftir 1980. Meðal þeirra er verkið *Divided and Folded Square and Divided and Fallen Square* frá árinu 1979. Verkið er ferningur, skorinn út úr hvítu og þykku blaði, sem er brotið saman svo það fyrsta sem áhorfandi sér er þríhyrningur. Titill verksins er skrifaður með hástöfum á vinstri arma þríhyrningsins en til að lesa hann allan þarf að opna hann með því að lyfta upp hægri arminum og snúa blaðinu við. Þegar hér er

---

¹⁶ Gunnar Harðarson 1998b: 65

¹⁷ Gunnar Harðarson 1998b: 59-60

¹⁸ Gunnar Harðarson 1998a: 28

komið við sögu er enn eitt brot í blaðinu en áhorfandinn getur opnað það alveg svo titillinn blasi við honum fyrir miðju. Að lokum getur hann snúið blaðinu við en þar er svarthvít ljósmynd, heldur óskýr, sem virðist vera af krumpuðu blaði á hvítum grunni. Þetta verk Magnúsar er þannig úr garði gert að ómögulegt er fyrir áhorfanda að komast að inntaki þess nema að handleika það, lesa titillinn og virða fyrir sér form þess.

1.3. Bókverkaeign Nýlistasafnsins

Nýlistasafnið var stofnað árið 1978 og hefur frá upphafi verið sjálfseignarstofnun, rekin af listamönnum. Stofnfélagar voru 20 talsins en í dag, rúmum 30 árum síðar, eru félagarnir 300.¹⁹ Safnið var að hluta til stofnað utan um listaverk sem Listasafn Íslands hafði ekki áhuga á að fjárfesta í. Þannig varð eitt hlutverka Nýlistasafnsins að fylla upp í þau göt sem höfðu myndast í opinberri íslenskri listasögu. Safnið var með markvissa söfnun fyrstu 15 árin, sem fór síðar hallandi. Um þessar mundir fer fram skráningarátak á verkum safnsins. Markmiðið er að skrá safneignina í viðurkennt skráningarkerfi og að koma henni í viðunandi stand og geymslur svo megi varðveita hana og nýta um ókomna framtíð.²⁰

Safneign Nýlistasafnsins samanstendur af flestum listmiðlum sem þekkjast í samtímalist. Þar er meðal annars að finna tónverk, lágmyndir, skúltúra, teikningar, graffíkverk, málverk, ljósmyndir, innsetningar, gjörninga og ekki síst veglegt safn bókverka. Árið 1998 tók Arndís S. Árnadóttir, þáverandi forstöðumaður bókasafns Myndlista- og handíðaskóla Íslands, saman bókverkaeign Listasafns Íslands, Nýlistasafnsins, Kjarvalsstaða og Myndlista- og handíðaskólans. Þar kom fram að Nýlistasafnið átti langflest eintök bótverka, eða rúmlega 200 en næst á eftir kom Listasafn Íslands með 139 eintök.²¹ Því má segja að Nýlistasafnið varðveiti stærsta safn íslenskra bótverka. Ekki er búið að ganga fyllilega frá skráningu bótverka

---

¹⁹ Nýlistasafnið 2008a

²⁰ Nýlistasafnið 2008b

²¹ Arndís S. Árnadóttir 1998: 22

Nýlistasafnsins en allt bendir til þess að það eigi yfir 200 titla íslenskra bókverka og mörg þeirra í nokkrum eintökum. Meðal höfunda þeirra má nefna: Eggert Pétursson, Helga Þorgils Friðjónsson, Ingólf Arnarsson, Rögnur Hermansdóttur, Steingrím Eyfjörð, Magnús V. Guðlaugsson, Guðrúnu Hrönn Ragnarsdóttur, Þorvald Þorsteinson, Daða Guðbjörnsson og Magnús Pálsson.

Nýlistasafnið hefur einnig átt í samskiptum við erlenda listamenn og geymir nokkurt safn erlendra bókverka. Helst er að nefna Dieter Roth en safnið varðveitir um 300 eintök af bókum og sýningarskrám sem hafa verið gefin út í hans nafni. Meðal annarra listamanna sem eru áberandi í bókverkaeign Nýlistasafnsins eru Kees Visser og Jan Voss en hann er einn þeirra sem heldur utan um bókverkabúðina *Boekie Woekie*, í Amsterdam. Einnig má finna á safninu verk titluð Richard Long, Endre Tót, Douwe Jan Bakker og Robert Filliou. Tengsl safnsins við þessa listamenn má rekja aftur til SÚM-hópsins og starfsseminnar í Gallerí Suðurgötu 7 en Nýlistasafnið varðveitir gripi og heimildir frá starfssemi þeirra.

2. Bókverkagerð Dieters

2.1. Dieter Rot – Æviágrip

Þegar litið er yfir starfsferil Dieters er ljóst að hann kom víða við og snúið að gera grein fyrir honum í stuttu máli. Dieter er fæddur í Hanover 21. apríl 1930 og lést 5. júní árið 1998, þá orðinn heilsulaus og rétt 68 ára að aldri.²² Fullt nafn Dieters var Karl-Dietrich Roth og var hann einn þriggja sona þýskrar móður og svissnesks föður. Fyrstu ár ævi sinnar dvaldi hann í Hanover með fjölskyldu sinni en leiðir þeirra skilja 1943 þegar stríðsátök standa sem hæst í Þýskalandi. Dieter var komið fyrir í fóstri hjá fjölskyldu Fritz Wyss, sem rak hótel í Zürich og var hann þar í félagsskap með gyðingum og kommúnískum listamönnum í þrjú ár. Á þessum tíma byrjaði hann sjálfur að semja ljóð, teikna og mála, undir áhrifum frá listamönnunum sem

---

²² Dieter Roth Foundation 2009a og 2009g

voru á hótelinu. Roth-fjölskyldan sameinast aftur árið 1946 í bænum Herisau þar sem Dieter heldur áfram menntaskólanámi sínu.²³

Dieter hættir náminu áður en því lauk og hóf starfsnám hjá grafískra hönnuðinum Friedrich Wüthrich í Bern árið 1947. Þar kynnist Dieter helstu prentaðferðum þess tíma en lagði jafnframt stund á aðra myndlist samhliða. Hann lýkur náminu á árinu 1951 en á þá erfitt með að finna vinnu og tekur að sér ýmis tilfallandi störf, þar á meðal við endurgerð á kirkju í Solothurn og í byggingariðnaði.²⁴ Árið 1954 fær hann tilboð um að koma til Kaupmannahafnar, m.a. til að hanna metravöru og gardínur fyrir danske hönnuðinn Percy von Halling-Koch. Dieter hefur störf ári síðar í fyrirtækinu *Unika-Vaev* og í Kaupmannahöfn kynnist hann Sigríði Björnsdóttur, sem hann síðar fylgir til Reykjavíkur.²⁵

Dieter kemur á land í Reykjavíkurhöfn í febrúar 1957 og giftist Sigríði sama ár. Í Reykjavík mætir verk hans skilningsleysi. Hann gengur manna á milli í leit að vinnu en lítið er að fá og Félag íslenskra teiknara hafnar m.a. aðildarumsókn hans. Þó eru einhverjur sem sýna verkum hans áhuga og hann leggur ekki árar í bát. Dieter hannar skartgripi og stofnar *forlag ed* með Einari Braga, félaga sínum. Meðfram vinnu hjá Guðmundi Kristinssyni arkitekt, vinnur Dieter að sinni eigin list og reynir að geta sér orðs á alþjóðavettvangi.²⁶ Hann og Sigríður slíta samvistum árið 1964 en saman eignast þau þrjú börn: Karl, Björn og Veru.

Dieter er á flakki nánast alla ævi, en er ávallt með fasta viðkomu á Íslandi og Sviss. Honum tekst að festa listamannsnafn sitt í sessi á síðari hluta sjöunda áratugarins en um það leyti hefur hann vinskap og samstarf við menn eins og Richard Hamilton,

---

²³ Dieter Roth Foundation 2009a

²⁴ Dieter Roth Foundation 2009a

²⁵ Dieter Roth Foundation 2009b

²⁶ Dieter Roth Foundation 2009b

Robert Filliou og Franz Eggenschwiler. Björn og Vera tóku síðar þátt í list Dieters en Björn varð svo einn helsti samstarfsfélagi hans.²⁷

Í raun vann Dieter með flesta þá listmiðla sem þekkjast – gerði grafíkverk, málaði örlítið á sínum yngri árum, gerði stórar innsetningar á sínum síðari árum, gerði myndbandsverk, samdi tónverk, ljósmyndaði hús Reykjavíkurborgar og gerði bókverk. Reyndar kom hann lítið að gjörningum en hélt litlar uppákomur þar sem hann las upp frumsamin ljóð og hélt einstaka tónleika. Hann reyndi á þanþol flestra miðla sem hann vann með, t.d. með því að koma fyrir lífrænum efnum, eins og mat, fyrir í bókum sínum og innsetningum og taka upp og gera hljóðverk úr gólum spánskra hunda.

2.2. Kostir bókarformsins

Dieter vann með bókaformið nánast allan sinn starfsferil, hvort sem hann vann bókverkin sjálfur eða vann að útgáfu verka annarra höfunda. Meðal þeirra verka sem hann gaf út eftir aðra má nefna tímaritið *Tímarit fyrir allt* (1975 til 1987), en það var vettvangur fyrir bókstaflega allt. Öllum var frjálst að senda inn efni sem síðar yrði prentað og gefið út, án ritskoðunar. Alls komu út 10 tímarit en hætta þurfti útgáfunni þegar efnið var orðið svo mikil að það varð of kostnaðarsamt í framleiðslu.²⁸

Richard Hamilton tók útværpsviðtal við Dieter árið 1974 en þar lýsir hann því ágætlega hvers vegna hann kýs að vinna með bækur í stað stórra og einstakra verka. Að hans mati voru stór og þunglamaleg verk íþyngjandi fyrir fólk og því vildi hann frekar vinna með pappír. Bækurnar væru léttar, meðfærilegar og því auðvelt að henda þeim ef þær yrðu eigandanum byrði. Auk þess væri hægt að koma mörgum verkum fyrir í einni bók og auðvelt að fjölfalda þær.²⁹ Í bókverkagerð sinni virðist

---

²⁷ Dieter Roth Foundation 2009f

²⁸ Ripplinger 2004: 134

²⁹ Hamilton 1974: 197

Dieter ganga útfrá því að bókin sé ekki „boðberi altækra sanninda“³⁰ og að það er ekkert lokatakmark í myndlist.³¹

2.3. Nokkrar útgáfur

Fyrsta bókverkið sem Dieter gerði var gjöf, ætluð nýfæddum syni Claus Bremer sem var svissneskt ljóðskáld og leikstjóri. Dieter handmálaði verkið og afhenti drengnum árið 1954. Ári síðar fær hann gripinn aftur í hendurnar, eyðilagðan eftir leik barnsins. Bremer á að hafa hvatt hann til að gefa verkið út en það gekk brösulega. Dieter segir það hafa endað í rusli í Kaupmannahöfn en árið 1957 gefur hann út bókverk sem hann kallaði *Kinderbuch* og var byggð á verkinu frá 1954.³² *Forlag ed*, sem Dieter stofnaði ásamt Einari Braga árið 1957, annaðist útgáfuna á *Kinderbuch*. Útgáfufélagið lifði í fjögur ár en því var fyrst og fremst ætlað að koma eigin verkum á framfæri. Þeim Dieter og Einari tókst að gefa út 18 bókverk, bæklinga og plaköt, eftir sjálfa sig og aðra. Til að halda verði efnisins niðri vann Dieter að prentun þeirra sjálfur eftir lokun á prentstofum þar sem hann þekkti til, notaðist við afgangspappír og batt verkin inn með því sem til var, t.d. með teygjubandi og málmgormum. Aftur á móti reyndist erfitt að selja efni forlagsins. Sem dæmi fékkst aðeins einn kaupandi að *Kinderbuch* en Einar og Dieter voru sammála um að gefa kaupandanum verkið sem þakklætisvott fyrir áhugann. Dieter sendi svo mikið af efninu úr landi, til vina og kunningja.³³

Árið 1963, tveimur árum eftir að *forlag ed* leggur upp laupana, heimsækir Hansjörg Mayer, prentari og útgefandi, Dieter til Reykjavíkur. Mayer tekur stóran hluta af útgáfum Dieters að sér næstu árin. Að þeim tíma loknum gerist Dieter meðeigandi í útgáfunni sem kallast þá *edition hansjörg mayer, Stuttgart, London, Reykjavík*. Fyrirtækið sér nánast um alla útgáfu á verkum Dieters, allt til loka 8. áratugarins en um

---

³⁰ Aðalsteinn Ingólfsson 1988: 58

³¹ Aðalsteinn Ingólfsson 1988: 60

³² Aðalsteinn Ingólfsson 1994: 6

³³ Aðalsteinn Ingólfsson 1988: 66-68

það leyti stofnar hann aðra útgáfu.³⁴ *Dieter Roth's Familienverlag* lítur dagsins ljós árið 1974 en heiti þess er breytt 1978 í *Dieter Roth's Verlag*. Það forlag sá um útgáfu efnis eftir hann sjálfan en einnig verk eftir fjölskyldu og vini. *Edition hansjörg mayer* sá þó enn um útgáfu sumra verka, m.a. er for lagið skrifað fyrir fyrstu þremur tímaritunum af *Tímarit fyrir allt*.³⁵

Hollenska bókverkabókabúðin *Boekie Woekie* sá að lokum um sölu á graffíkverkum Dieters og útgáfu á afrituðum bókum hans (e. *Copy Books*) hans frá árinu 1992. Þær bækur eru m.a. afrit af dagbókum hans og voru með síðustu bókunum sem Dieter bjó til útgáfu.³⁶

---

³⁴ Dieter Roth Foundation 2009d og 2009e

³⁵ Dieter Roth Foundation 2009f

³⁶ Dieter Roth Foundation 2009h

2. hluti: Prjár sneiðmyndir úr bókverkagerð Dieters

Hér á eftir verður fjallað um valin bókverk Dieters. Þau bókverk, sem fá hér nánari umfjöllun, þykja hafa skipt sköpum á ferli Dieters og gefa góða mynd af þeim fjölbreyttu vinnubrögðum sem hann tileinkaði sér.

Byrjað verður á umfjöllun um konkret-verk Dieters sem eru fyrstu bókverk hans og eru unnin eftir hugmyndum svissneskra konkret-listamanna á sjötta áratugnum. Þar á eftir verður sagt frá verkinu *Mundunculum* sem Dieter gaf út árið 1967. Í því verki reynir Dieter að brjóta niður tungumálið með það að markmiði að búa til nýtt tjáningarkerfi. Þriðja umfjöllunin er tileinkuð afritaðu bókunum (e. copy-books). Þau verk marka ákveðin tímamót í vinnuaðferðum Dieters en hann byrjar að vinna í anda þeirra árið 1982. Hér er einfaldar Dieter alla þá vinnu sem tengist útgáfu á prentuðu efni hans og hann gerir allt sjálfur, þ.e. skrifar texta, setur efnið upp og hefur umsjón með prentun. Fyrsta verkið sem hann gerir með þessum aðferðum er sýningarskrá fyrir Feneyjartvíæringinn en þar var hann fulltrúi Sviss árið 1982. Ljósmyndir af bókunum, ásamt öðrum upplýsingum um þær, má sjá í viðauka á blaðsíðum 29 til 34.

3. Fyrstu bækurnar í anda konkret-listarinnar

Dieter kynnist hugmyndum konkret-listamanna þegar hann er í Zürich í Sviss á sjötta áratugnum. Á þeim tíma umgekkst hann reglulega Eugene Gomringer, sem er sagður hafa verið einn upphafsmanna konkret-ljóðlistar, Marcel Wyss, abstrakt-listamann og Claus Bremer, skáld og leikritahöfund. Í anda konkret-ljóðlistarinnar gerir Dieter *Ideogramme*, *Kinderbuch*, *Bilderbuch*, að ógleymdum bok-bókunum sem hann auðkenndi nánar með tölustöfum³⁷ (sjá myndir nr. 1 til 9, bls. 29 til 33). Form konkret-bókanna er í anda hinna hefðbundnu bókverka en þegar nánar er að gáð eru nokkur þeirra nær því að vera eiginleg bókverk. Útskornu bok-bækurnar eru til að mynda með lausar og útskornar blaðsíður, sem gerir það að verkum að innihald

---

³⁷ Ripplinger 2004: 127

verksins breytist eftir því hvernig blaðsíðunum er raðað. Þegar áhorfandinn flettir síðunum og virðir fyrir sér útskornu munstrin, sem breytast eftir því hvaða munstur fylgir á eftir, sameinast ytra og innra form verksins og því má skilgreina það sem eiginlegt bókverk. Það sama má segja um *Bilderbuch* og *Kinderbuch*, sem einnig eru með útskornum síðum. Aftur á móti er verkið *Ideogramme* nær því að vera hefðbundið bókverk en það inniheldur konkret-ljóð sem áhorfandinn er hvattur til að lesa, ef svo má segja, og virða fyrir sér. Innri eiginleikar verksins eru hér í fyrirrúmi sem gerir það að hefðbundnu bókverki.

Fyrstu ljóðin sem Dieter gerði í anda konkret-ljóðlistarinnar eru frá árinu 1953 og eru á þýsku. Þar beitir hann meðal annars einu aðalsmerki konkretsins en það er endurtekningin. Hann notaði sögnina *endurtaka* (lat. *repetere*) og endurtók hana í trekk. Hann prentaði hana t.d. öfugt, aftur ofan í aðra prentun og afturábak. Orðin voru látin mynda ljóðrænar einingar og þeim raðað á blaðsíðuna með miklu bili á milli þeirra. Í öðru ljóði prentar hann aðeins sérljóðana úr orðunum á víð og dreif um síðurnar. Á öðrum stað breytir hann bókstöfum í sjónrænar einingar og slítur allt samhengi frá þeim. Einnig bjó hann til sjónarspil með þankastrikum, upphrópunarmerkjum og punktum.³⁸

Dieter kynnist þeirri miklu nákvæmni sem viðgekkst í konkret-listinni ásamt því að sjá þá möguleika sem voru fyrir hendi í bókagerð. Eftir að hafa séð listamenn vinna með bókarformið áttar hann sig á að „bókin“ þarf ekki að vera umbúðir utan um frásögn, heldur getur hún staðið ein og sér og verið sjálfstæður gripur. Þegar hann rifjar upp þennan tíma áttar hann sig á að hann var kominn í samkeppni við þá sem hann leit annað hvort upp til eða hræddist og unnu með bókverkið á einhvern hátt.³⁹

---

³⁸ Aðalsteinn Ingólfsson 2005: 25

³⁹ Hamilton 1974: 194

3.1 Stanslaus samkeppni

Dieter segir frá því í viðtali við Richard Hamilton árið 1974, hvernig hann varð innblásinn af konkret-listamönnunum í Sviss. Hann hafði fyllst aðdáun í návist þeirra, hann reyndi að herma eftir verkum þeirra en samtímis ótaðist hann þá. Að hans mati voru þessir listamenn líklegir til að troða strangflatalist upp á áhorfandann og beita óeðlilegum þrýstingi á hvern sem var, jafnvel á allan heiminn, til að koma skoðunum sínum á framfæri. Hann tamdi sér nákvæmnina, sem einkenndi konkret-listina, þegar hann reyndi að herma eftir verkunum en hann reyndi einnig að skara fram úr og gera betur en samferðamenn sínir. Til að mynda notar hann hnífa í stað pensla þegar hann gerir útskornu *bok-seríurnar* og reynir að gera hlutina nákvæmari, jafnvel stærðfræðilegri. Þegar hann lítur til baka telur hann sig hafa lært af konkretinu, nýtt sér hugmyndir stefnunnar í listsþópun og gert verk sem sköruðu fram úr.⁴⁰

Dieter segist hafa reynt að gera betur til að ögra og ýfa upp konkret-umhverfi sitt. Samtímis því að hafa reynt að gera mjög nákvæm konkret-verk, hafi hann samið tilfinningarálk ljóð sem samræmdust ekki stefnunni. Að lokum taldi hann sig hafa fengið allt sem hann gat frá konkretinu og fannst hann hafa sigrað stefnuna og samferðarmenn sína í Sviss. Á svipuðum tíma kynnist hann verkum Hans Bellmer, sem vann í nafni súrrealismans og var nokkuð eldri. Einnig kynnist hann Daniel Spoerri og Jean Tinguely, sem voru aftur á móti jafnaldrar hans. Dieter fannst aðdáunarvert að þessir menn þyrftu ekki að kljást við forvera sína líkt og hann upplifði sig gera í konkret-listinni. Honum fannst verk þeirra bera vott um að þeir gerðu það sem þeir vildu og það vildi hann einnig gera. Því snéri hann baki við konkret-listinni og hélt á ný mið.⁴¹

---

⁴⁰ Hamilton 1974: 194

⁴¹ Hamilton 1974: 194-195

3.2. Útgáfa konkret-bókverkanna

Þegar yfirlit konkret-verka Dieters er skoðað, vekur það athygli að fyrstu verkin eru gefin út undir lok sjötta áratugarins en flest þeirra eru gefin út á árunum 1960 til 1961. Þar að auki virðist *forlag ed* koma að útgáfu flestra þeirra en á þessum tíma er Dieter staðsettur á Íslandi og er við það að snúa baki við konkret-listinni.⁴² Í viðtali við Ira Wool, frá árinu 1978, kemur Dieter með líklega útskýringu á því hvers vegna nokkur ár líða frá því að hann vann konkret-verkin í Sviss og þangað til að þau eru gefin út á Íslandi. Dieter sýndi Gomringer verkin til að fá álit hans á þeim áður en hann hyggðist gefa þau út, enda stoltur af þeim. Um var að ræða konkret-ljóð, samansett í bók en Gomringer á að hafa fussað yfir þeim og sagt þau of tilfinningaráík og ómöguleg til útgáfu.⁴³ Þessar athugasemdir bera vott um þá samkeppni sem ríkti innan hópsins í Sviss. Þegar Dieter kemur til Íslands og Einar Bragi og hann stofna *forlag ed* árið 1957, vann hann að útgáfu efnisins í nafni hinnar nýju útgáfu.

3.3. Útlitseinkenni konkret-bókverkanna

Bækurnar eru ýmist prentaðar með offset- eða letterpress-prenttækni að frátöldum *Bilderbuch* og hluta af *bok*-verkunum. Þær eru með útskornum síðum sem Dieter gerði sjálfur í höndnum. Blaðsíðurnar í nokkrum *bok*-verkanna voru lausar í möppu og síðunum í *Bilderbuch* var haldið saman í lausblaðamöppu með tveimur málmfestingum. *Kinderbuch, bok 1956-59, bok 2, 2a, 2b, 4a* og 5 voru allar bundnar inn með heilum gormi á annarri hvorri hliðinni. *Ideogramme* var aftur á móti bundin inn með skrúfum á vinstri kanti.⁴⁴

Kinderbuch og *Bilderbuch* eru einu verkin sem eru með einhverjum lit en síðurnar í *Bilderbuch* eru gagnsæjar litglærur. Litir síðnanna renna saman þar sem sjá má í gegnum glærurnar og erfitt að greina lit hverrar glæru nema þegar þeim er flett. *Kinderbuch* er samansett úr kartonum, með áprentuðum lituðum hringjum og

---

⁴² Dobke 2004b: 146

⁴³ Wool 1978: 217

⁴⁴ Dobke 2004a: 147-153

tíglum. Litirnir eru meðal annars gulur, rauður, grænn og blár. Dieter lætur formin gjarnan mynda símunstur sem að jafnaði skarast svo litir og form renna saman. *Bilderbuch* var upphaflega aðeins gefin út í þremur eintökum en endurútgefin í minna broti í seríu sem Dieter kallaði *Gesammelte Werke* árið 1976. *Kinderbuch* var einnig endurútgefin í sömu seríu og í minna broti en bæði verkin voru þar saman í öskju.⁴⁵

3.4. Samantekt

Dieter kynnist hugmyndum konkret-listamanna í Sviss á sjötta áratugnum. Hann kemst í kynni við Gomringer, sem hefur verið sagður upphafsmaður stefnunnar og kynnist vinnuaðferðum hans og annarra sem hafa verið tengdir við stefnuna.⁴⁶ Dieter leggur kapp á að gera vönduð konkret-verk, semur meðal annars ljóð og reynir að skara framúr og gera betur unnin verk en samferðamenn hans á þessum tíma. Samkeppnin virðist hafa verið mikil en konkret-ljóð Dieters féllu t.d. í grýttan jarðveg hjá Gomringer, sem þótti þau of tilfinningarárk.⁴⁷

Þegar Dieter áttar sig á að hann hafði lært allt það sem hann gat af konkret-stefnunni fer hann að vinna að öðrum verkefnum. Konkret-listin virðist þó hafa gefið honum veganesti sem hann bjó lengi að. Hann komst meðal annars að því að bókin þyrfti ekki að vera umbúðir utan um frásögn heldur gat hún verið sjálfstæður gripur. Dieter tamdi sér einnig öguð vinnubrögð sem hann þróaði áfram og leyfði sér að brjóta niður þegar leið á ferilinn. Á þessum tíma byrjar hann líka að þreifa fyrir sér með tilraunastarfsssemi, sem virðist ganga sem rauðurþráður í gegnum feril hans. Þegar hann vann konkret-verkin fikraði hann sig áfram í ljóðagerð, sem þóttu stinga í stúf innan stefnunnar. Hann gerði einnig tilraunir til að gera nákvæmari, jafnvel stærðfræðilegri, verk en aðrir með því að notast við hnífa í stað pensla.⁴⁸

---

⁴⁵ Dobke 2004a: 147

⁴⁶ Ripplinger 2004: 127

⁴⁷ Hamilton 1974: 194

⁴⁸ Hamilton 1974: 194-195

Konkret-bækurnar eru gefnar út í nafni *forlag ed* rétt fyrir og eftir 1960. Nokkrar eru útskornar en hinar eru prentaðar með offset- og letterpress-prenttækni og flestar eru bundnar inn með heilum gormi.⁴⁹ Misjafnir eiginleikar verkanna gera það að verkum að það má skilgreina þau ýmist sem eiginleg eða hefðbundin bókverk.

4. Mundunculum

Mundunculum er í gulu, mjúku bandi með svartri mynd á kápu sem minnir á hlykkjóttu slöngu (sjá mynd nr. 10, bls. 33). Myndin virðist vera gerð með einu formi sem er síendurtekið með þéttu millibili. Verkið inniheldur texta á þýsku og útlínur mynda sem upphaflega eru stimplaðar. Blaðsíðurnar eru gular, heldur þykkar og kanntarnir ójafnir og óskornir. *Mundunculum* flokkast sem hefðbundið bókverk enda er innihald og inntak þess aðalatriðið.

4.1. Sagan að baki

Dieter byrjar að vinna með hugmyndina að *Mundunculum* (ísl. Smáheimur) 1962 en verkið var gefið út árið 1967. Upphoflegt markmið Dieters var að gera litla handbók, aðeins ætluð honum einum, sem átti að hjálpa honum að tjá sig og koma hugarheimi sínum á blað. Í stuttu máli má segja að Dieter kanni tengsl tungumálsins og táknumynda í *Mundunculum*. Samtímis því brýtur hann tungumálið niður í því skyni að búa til nýtt kerfi sem hann getur leikið sér með.⁵⁰ Á þeim tíma sem Dieter vinnur með hugmyndina að *Mundunculum*, er hann þeirrar skoðunar, að um leið og mynd er brotin niður, hvernig sem það er gert, þá þarf að búa til nýja. Þannig má endurnýta gamla mynd við gerð þeirrar nýju. Það sama á við um tungumálið, um leið og það er brotið niður, þarf að búa til nýtt.⁵¹ Dieter reynir þannig að búa sér til sitt eigið stafróf, sem getur sagt frá hans eigin hugarheimi.

---

⁴⁹ Dobke 2004a: 147-153

⁵⁰ Bader 2005: 7-9

⁵¹ Ripplinger 2004: 138

Kerfið byggir á 23 táknum, hvert með sína merkingu, sem Dieter gerir að stimplum til að auðvelda fjölfoldun. Í fljótu bragði virðist hugmyndin einföld en þegar Dieter reynir að útskýra hana í formála bókarinnar má greina mikla hugsun á bak við verkið. Sjálfur segist Dieter nota táknum sem tæki, sem augað notar til að fremja glæpi. Hann segir augað fremja glæp þegar það horfir á hlut og fær hugann til að hugsa, eða segja upphátt, orðin sem eru pöruð við hlutinn. Einhver hefur til dæmis ákveðið að lampi skuli heita *lampi*, hvort sem það er rétt eða ekki. Glæpurinn felst í því að augað tekur þátt í leiknum og kallar hugsunina fram. Þannig er Dieter ekki að skoða táknum sem hefðbundið og fyrirfram ákveðið tjáningarkerfi heldur sem sniðmát fyrir hugsanir og skynjun.⁵²

Hugmyndina að stimplunum fékk Dieter að einhverju leyti frá Skotanum Eduard Paolozzi sem hafði einnig látið gera nokkra stimpla fyrir sig. Dieter útfærði hugmyndina og útbjó nánast heilt stafróf.⁵³ Í viðtali við Richard Hamilton frá árinu 1974 reynir Dieter að gera lítið úr þessum litla heimi, sem hann reynir að kalla fram í *Mundunculum* og að eigin sögn er þetta aðeins myndmál, ekki ólíkt því sem kínverjar notist við. Í viðtalini kemur einnig fram að hann sjái eftir því að hafa ekki lagt meiri vinnu í verkið og gert myndmálið vandaðra og ítarlegra. Hann hefði viljað sjá verkið meira um sig og veglegra.⁵⁴

4.2. Umdeilt verk

Áður en *Mundunculum* var gefið út var Dieter beðin um að gera nokkrar lagfæringar á verkinu þar sem það þótti á köflum klúr. Til að mynda var hann beðinn um að skipta út þýska orðinu *Futz* (kvenmannssköp) fyrir *Fuß* (fótur). Þar með breyttist merking nokkurra setninga töluvert en á einum stað stendur t.d., eftir lagfæringar: „mér er illt í fætinum“. Í viðtalið við Ira Wool frá árinu 1978 segir hann einnig frá því að einhverjir setjarar hafi neitað að ganga frá nokkrum köflum vegna innihaldsins.

---

⁵² Ripplinger 2004: 139

⁵³ Aðalsteinn Ingólfsson 2005: 28

⁵⁴ Hamilton 1974: 200

Að eigin sögn samþykkti Dieter allar breytingar til að klára verkið og fá borgað. Engu að síður hætti útgáfufélagið að auglýsa verkið og gafst hálfpartinn upp á því. Átti félagið stóran hluta af 1000 eintaka upplagi enn í fórum sínum, að tíu árum liðnum.⁵⁵

4.3. Viðbót við *Mundunculum*

Þrátt fyrir blendnar móttökur, þegar *Mundunculum* kom út, þá hélt Dieter áfram með hugmyndina. Hann gaf öðrum tækifæri til að gera sinn eigin heim með huta af þeim myndum sem hann notaði í *Mundunculum*. Árið 1968 gerði hann öskju með 12 stimplum, tveimur púðum, rauðu og svörtu, eða bláu, bleki og leiðbeiningum (sjá mynd nr. 11, bls. 33). Öskjuna gaf hann út í 111 árituðum eintökum, með einni stimplaðri mynd eftir sjálfan sig í lokinu.⁵⁶ Þrátt fyrir að Dieter hafi tekið þá ákvörðun að gefa öskjuna út með áhöldunum, útskýrði hann aldrei merkinguna á bakvið hvert tákn. Þannig getur sá sem ætlar að nota stimplana ekki bætt við heim Dieters og skifað Roth-ísku.⁵⁷ Hann bendir réttilega á í viðtalini við Hamilton að *Mundunculum* hafi aðeins að geyma hans eigið stafróf en ekki annarra.⁵⁸

4.4. Samantekt

Mundunculum er hugsanlega augljósasta dæmið um tilraunastarfsssemi í bókverkum Dieters. Þar reyndi hann að brjóta niður tungumálið til að byggja upp nýtt með myndum og búa þannig til nýtt kerfi til tjáningar.⁵⁹ Hann reyndi að búa til myndmál sem gæti nýst honum til að koma hugsunum sínum á blað. Dieter gaf aldrei út nákvæmar leiðbeiningar um hvernig ætti að lesa táknin sem hann bjó til og notaði í *Mundunculum*.⁶⁰ Kannski fannst honum, að með því hefði hann gert sjálfan sig berskjálðan og gæfi áhorfendum færri á að rýna í persónu hans. Verkið vakti upp

---

⁵⁵ Wool 1978: 227-228

⁵⁶ Dobke 2004a: 185

⁵⁷ Ripplinger 2004: 140-141

⁵⁸ Hamilton 1974: 200

⁵⁹ Bader 2005: 7-9

⁶⁰ Ripplinger 2004: 140-141

viðbrögð hjá mörgum enda þótti innihald ritaða textans dónalegt og jafnvel ósiðlegt. Því má velta upp þeirri spurningu hvort það hefði verið of mikið ef líka hefði verið hægt að lesa táknum. Einnig er mögulegt að Dieter hafi í raun gefið táknum takmarkaða merkingu til að stríða áhorfendum. Þannig hafi hann reynt að fá þá til að rýna í og skilja eitthvað, sem í raun er ekki til staðar.

Mundunculum má skilgreina sem hefðbundið bókverk enda er inntak verksins aðalatriðið og form þess í anda hinna hefðbundnu bóka.

5. Afrituðu bækurnar

Árið 1982 var Dieter fulltrúi Sviss á Feneyjartvíæringnum en það verkefni markar ákveðin kaflaskil í vinnuaðferðum hans. Dieter sýndi þar upptöku af daglegu lífi sínu, sem þótti nokkuð óhefðbundið á sínum tíma. Sýningarskráin tengdist verkinu beint en hún var afrit af dagbók sem hélt utan um vinnuferli verksins á sýningunni. Færslurnar í dagbókinni, *A Diary (from the year 1982)*, eru númeraðar, handskrifaðar og skreyttar með polaroid-myndum. Vera og Björn skrifuðu einnig athugasemdir í bókina, sem gefin var út í svart-hvítu offsetprenti.⁶¹ Verkið má flokka sem hefðbundið bókverk þar sem innihald og inntak er aðalatriði þess.

5.1. *A Diary (of the year 1982)*

Yfirbragð verksins er heldur einfalt og minnir ekki á sýningarskrá fyrir stóra, alþjóðlega sýningu (sjá mynd nr. 12, bls. 34). Ljósmyndirnar eru límdar á blaðsíður hand-ritsins með límbandi en Dieter gerir enga tilraun til að fela það í afrituninni fyrir útgáfu. Hann reynir heldur ekki að fela ritvillur eða önnur mistök í þétt skrifuðum textanum – hann annað hvort málar yfir þær með hvítu eða einfaldlega krotar yfir með pennanum og heldur áfram. Ljósmyndirnar eru líka jafn misjafnar og þær eru margar en myndefnið virðist vera af hlutum og persónum sem verða á vegi Dieters þegar hann skrifar hverja færslu. Færslurnar eru merktar með dagsetningu og tíma en einnig númeraðar þar sem hann skrifar stundum margar á dag. Hann

---

⁶¹ Dobke 2004b: 236

lætur staðsetningu sína gjarnan fylgja með, t.d. borg og heimilsfang. Sýningarskráin er í raun hvít A4 blöð, 308 talsins, götuð á vinstri kannti og þeim haldið saman með málmklemmu. Forsíða hennar er einnig mjög einföld en hún er hvít með handskrifuðum upplýsingum um sýninguna og þá sem komu að henni.⁶²

Sýningaskráin var endurútgéfin sama ár (sjá mynd nr. 13, bls. 34) í örlítið breyttri mynd. Greinilegasta breytingin er bleik og svört forsíða og kjölur á vinstri kannti. Einnig var aukið við efni sýningarskrárinnar en seinni útgáfan telur 430 blaðsíður í stað þeirra 308 sem voru í fyrstu útgáfunni.⁶³

5.2. Önnur afrituð verk

Eftir að Dieter vinnur verkið fyrir Feneyjartvíæringinn verður skrásetning á hans eigin lífi og tilveru áberandi í verkum hans, sem og einfaldari prentunaraðferðir. Ljósritunarvélin spilar stundum stóran þátt í afrituðu verkunum en honum fannst hún henta einkar vel til verksins. Dieter fer markvisst að vinna að útgáfu eldri dagbóka með þessari aðferð og byrjar á elstu varðveisittu dagbókinni frá árinu 1966. Í upphafi níunda áratugarins krefst hann þess að hann einn sjái um uppsetningu á öllu prentefni sem hann gefur út. Efnið frá honum fer að einkennast af hans eigin rithönd, sem minnir um margt á glósur eða uppkast. Hann reynir ekki að fela leiðréttigar eða önnur mistök sem hann gerir í textanum og bætir gjarnan við hann eftir á með innskotum. Frá 1982 til dauðadags gaf Dieter út 100 bókatitla á þessu formi, sem má greina í fjóra flokka eftir efni þeirra, þ.e. dag- og glósubækur, teiknaðar seríur, sýningaskrár, gestabækur og annað efni.⁶⁴

5.2.1 Dag- og glósubækur

Dieter hélt dagbók allan sinn feril. Hann gaf ekki út allar dagbækur sínar heldur valdi þær til útgáfu sem hann taldi geta höfðað til fólks. Elsta varðveisitta dagbókin í

---

⁶² Dobke 2004a: 222

⁶³ Dobke 2004a: 224

⁶⁴ Dobke 2004b: 236

fórum Dieters er frá árunum 1966 og 1967 og var fyrsta verkið í dagbókaseríunni, til að vera gefið út. Eftir að hann vann sýningarskrána fyrir Feneyjartvíæringinn árið 1982, breytast áherslurnar í dagbókunum. Hann virðist vera meðvitaðri um að þær verði skoðaðar og lesnar af öðrum en honum sjálfum. Áður en hann gaf bækurnar út fór hann yfir þær og strikaði yfir nöfn og aðrar upplýsingar sem hann taldi óþarf að birta öðrum. Sjálfur segist hann ekki hafa gert útlitslegar breytingar á bókunum heldur reynt að halda þeim frjálsum og flæðandi.⁶⁵

5.2.2. *Teiknaðar seríur*

Á áttunda áratugnum gerir Dieter svokallaðar hraðteikningar (e. speedy drawings), fyrst með annarri hendi en síðar með báðum. Efnisinntak tvíhendisteikninganna speglast að jafnaði, þ.e. sama myndin er teiknuð af hvorri hönd og þær snúa á móti hvorri annarri. Seríurnar voru á köflum langdregnar en á árunum 1978 til 1980 gerði hann um 2000 teikningar með þessari aðferð. Hluti myndanna var ljósritaður og gefinn út í glæru plasti og í lausblaðamöppu. Einhverjar tvíhendisteikningarnar voru gefnar út í offset-prentaðri bók, t.d. seríurnar *Dogs, Bats og Trophies*.⁶⁶

5.2.3. *Sýningarskrár*

Á níunda áratugnum vildi Dieter sjá um alla textasmíði í sýningarskrár sínar enda taldi hann engan geta skrifað réttar um sín eigin verk en hann sjálfur. Þessa skoðun byggði hann á reynslu sinni af listfræðingum og gagnrýnendum en hann hafði iðulega verið ósammála skrifum þeirra.⁶⁷ Sýningarskrárnar urðu í grunninn handskrifaðar með nokkrum poloraoid-ljósmyndum sem síðan voru fjölfaldaðar, t.d. með ljósritunarvél. Sýningarskráin fyrir Feneyjartvíæringinn 1982 er dæmi um þessa vinnu.⁶⁸

---

⁶⁵ Dobke 2004b: 236-237

⁶⁶ Dobke 2004b: 237

⁶⁷ Dobke 2004b: 238

⁶⁸ Dobke 2004b: 236

5.2.4. Gestabækur og annað efni

Á vinnustofum Dieters mátti finna gestabækur þar sem gestir settu mark sitt og polaroid-ljósmynd af þeim skreyttu síður bókanna. Þannig safnaði hann saman fólkini sem kom til hans, varðveitti það í bókum, afritaði þær og gaf sumar þeirra út.⁶⁹ Annað efni sem Dieter gaf út var meðal annars símateikningar (sem hann gerði á meðan hann var í símanum), handskrifaðar nótur, með einstaka tímaritsúrkippum límdum á síðurnar og leiðarvísar sem hann hafði safnað að sér í gegnum árin og varðveitt.⁷⁰

5.3. Samantekt

Vinnuaðferðir Dieters gerbreytast í kjölfar vinnu hans fyrir Feneyjatvíæringinn 1982. Hann einn sér um uppsetningar sýningaskráa og annars prentefnis sem er gefið út í hans nafni. Uppfrá því einkennist efnið af hans eigin rithönd, handbragði og prentaðferðirnar verða einfaldari. Að einhverju leyti eru þær bækur sem tilheyra afrituðu bókunum persónulegri en aðrar bækur gefnar út í nafni Dieters. Ekki nóg með að hann gefur efnið út með sinni eigin rithönd, með öllum þeim mistökum og leiðréttингum sem kunna að fylgja, heldur gaf hann líka út sínar persónulegu dagbækur lítið ritskoðaðar.

Efni afrituðu bókanna er nokkuð fjölbreytt, þrátt fyrir svipaðar vinnuaðferðir. Dieter gaf út sýningarskrár, teikningar, dagbækur og gestabækur með þessari aðferð en hún auðveldaði honum að vinna sjálfur verkin, án lítilla afskipta útgefanda eða annarra fræðimanna. Afrituðu bækurnar eru hefðbundin bókverk þar sem innihald þeirra skiptir mestu máli og Dieter gerir litlar tilraunir með ytri eiginleika þeirra.

---

⁶⁹ Dobke 2004b: 238

⁷⁰ Dobke 2004a: 334-346

Niðurstöður

Í þessari ritgerð hefur verið reynt að varpa ljósi á nokkur ólík bókverk eftir Dieter Roth, þ.e. konkret-bókverk hans, *Mundunculum* og sýningarskránnna *A Diary (of the year 1982)*. Þær hugmyndir sem liggja að baki verkunum voru skoðaðar og ljósi varpað á þær aðferðir sem Dieter notaði þegar hann vann þau.

Frá því Dieter vinnur sín fyrstu bókverk á sjötta áratugnum og þar til hann vinnur verkin í anda afrituðu bókanna í upphafi þess níunda, gerbreytast bæði vinnu-aðferðir hans og áherslur. Dieter byrjar að vinna nákvæm konkret-verk, nánar til tekið ljóðabækur í anda stefnunnar. Hann fikrar sig áfram með tilraunir á tungumálinu í bókinni *Mundunculum* og endar á því að vinna afrituðu bækurnar þar sem hans eigið handbragð fær að njóta sín. Þrátt fyrir að efni verkanna sé fjölbreytt er form þeirra svipað. *Mundunculum* og *A Diary (of the year 1982)* má skilgreina sem hefðbundin bókverk og flest konkret-verkanna einnig. Aftur á móti eru nokkur þeirra nær því að vera eiginleg bókverk, t.d. *Kinderbuch* og *Bilderbuch* en þær eru báðar með útskornum síðunum.

Hugmyndir Dieters að baki þeim verkum sem hér hafa verið til umfjöllunar eru vissulega fjölbreyttar. Dieter lýtur á konkret-stefnuna sem áskorun og hann reynir að vinna verk sem voru nákvæmari og að hans mati, betri en annarra listamanna sem unnu eftir sömu hugmyndafræði. Þegar Dieter vann *Mundunculum* ætlaði hann að skapa sér lítinn heim sem síðar endaði á prenti. Hugmyndin að baki því verki er þó ekkert lík því sem hann vann með í konkret-listinni. Lokaútkoma verksins var reyndar ekki eins og hann hafði ætlað sér en hann samþykkti hana engu að síður. Þegar hann vann sýningarskránnna *A Diary (of the year 1982)* breytast vinnuaðferðir hans og uppfrá því sér hann einn um upsetningu og stjórnar ferðinni þegar hann vinnur annað prentefni. Nákvæmni konkret-stefnunnar er endanlega horfin og yfirbragð verkanna minnir að mörgu leyti á skissubækur, frekar en fullunni bókverk. Hér afritar Dieter heilu dagbækurnar, gestabækurnar og aðrar skissur með

einstaka yfirlitunum í nafni ritskoðunar en reynir að láta einfaldleikann og minniháttar mistök fylgja með.

Munurinn á konkret-verkunum og afrituðu bókunum er gríðarlegur þegar vinnu-aðferðir eru skoðaðar og ástæðurnar fyrir breytingunum eru sennilega margbrotnar. Vissulega hafði Dieter fengið nóg af hugmyndum konkret-stefnunnar og um tveir áratugir líða frá því að hann vann með hana og þar til hann gerir *A Diary (of the year 1982)*, en líklega þarf að hafa fleiri atriði í huga þegar ástæður breytinganna eru skoðaðar. Þau verk sem hann vinnur með frá níunda áratugnum einkennast af því að Dieter leitar inn á við og safnar tilveru sinni saman. Hann virðist stríða við þunglyndi og heldur því fram að dagbókarskrif sín virki fyrir hann sem meðferð.⁷¹ Mögulega lítur Dieter á afrituðu bækurnar sem lið í því að hafa taumhald á sjálfum sér. Hann lítur inn á við og setur hluta af sjálfum sér í verkin til, að halda sínu striki og koma í veg fyrir að hann missi stjórn á tilverunni.

Ekki nóg með að Dieter hafi verið verið fjölhæfur listamaður, þá var hann einnig í fararbroddi með hugmyndir sínar. Sama ár og Dieter gefur út *Mundunculum*, 1967, kemur franski heimspekingurinn Jacques Derrida fram með kenningar sínar um niðurrif tungimálsins.⁷² Hugmyndirnar að baki *Mundunculum* og kenningar Derrida eru ekki alveg sambærilegar en gefa hugmynd um hvað var að gerjast í álfunni á þessum tíma, og Dieter virðist hafa verið með á nótunum. Loks má leiða að því líkur að Dieter hafi haft áhrif á aðra listamenn. Þannig bar mexíkóski rithöfundurinn Ulises Carrión saman „gómlu“ og „nýju“ bókina í greininni *The New Art of Making Books* sem kom út árið 1975. Hann skoðaði bókina í hinum hefðbundna skilningi, sem umbúðir utan um þekkingu eða frásögn og bókina sem listaverk, þ.e. bókverkið. Þegar grein Carrión eru skoðuð í samhengi við bókverk Dieters, sem mörg hver koma út nokkrum árum áður, er margt líkt með hugmyndum hans og verkum

---

⁷¹ Dieter Roth Foundation 2009g

⁷² Bader 2005: 8

Dieters. Því má vellta fyrir sér hvort að Carrión hafi tekið verk Dieters til fyrir-myndar þegar hann skrifar greinina.⁷³

Bókverk Dieters bera vott um afkastamikinn og fjölbreyttan listamann sem er tilbúinn að feta ótroðnar slóðir. Ákveðin tilraunastarfsssemi er undirliggjandi í bókverkum hans og þau verk, sem voru hér til umfjöllunar, bera vott um það. Með konkret-bókunum vann Dieter til að mynda með hnífa til að gera valin verk stærðfræðilegri og í *Mundunculum* reyndi hann að búa til nýtt tjáningarkerfi. Með afrituðu bókunum gerði hann svo tilraunir með annars óhefðbundna prentmiðla. Framlag Dieters til bókagerðarlistar virðist því hafa verið verulegt og má segja að hann hafi lífgað upp á miðilinn með þrotlausum tilraunum.

---

⁷³ Carrión 1985: 31-37

Viðauki – upplýsingar og ljósmyndir

nr. 1

Titill: *Kinderbuch*

Ár útgáfu: 1957

Útgefandi: forlag ed

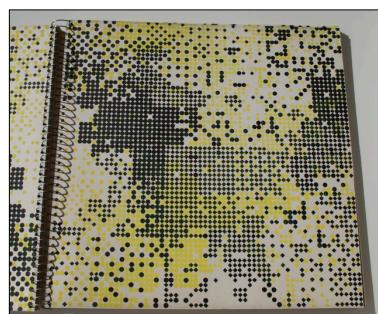
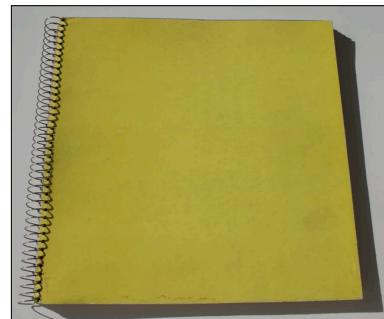
Prentari: Hólar Prent, Reykjavík

Upplag: 25 eintök með útskornum síðum,

75 eintök með heilum

síðum

Stærðir: 32 x 32 cm⁷⁴

---

nr. 2

Titill: *Bilderbuch*

Ár útgáfu: 1956

Útgefandi: Dieter Roth, Reykjavík

Upplag: 3 eintök

Stærðir: 24 x 24 cm, 20 gagnsæjar glærur í lausblaðamöppu⁷⁵

---

nr. 3

Titill: *Kinderbuch* – endurútgáfa

Ár endurútgáfu: 1976

Útgefandi endurútgáfu: edition

hansjörg mayer, Stuttgart, London, Reykjavík

Prentari: Frank Kicherer

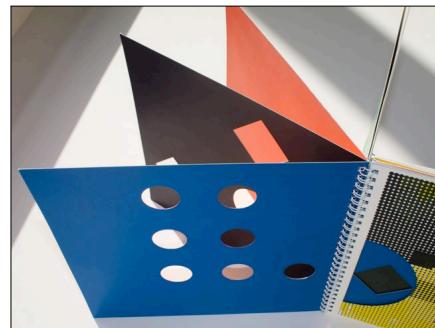
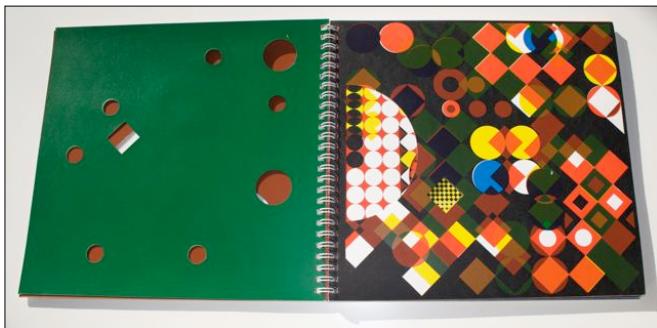
---

⁷⁴ Dobke 2004a: 147

⁷⁵ Dobke 2004a: 148

Upplag endurútgáfu: 1000 eintök

Stærðir: 22, 5 x 23,5, 28 síður, bundnar inn með gormi⁷⁶

---

nr. 4

Titill: *Bilderbuch* – endurútgáfa

Ár endurútgáfu: 1976

Útgefandi endurútgáfu: edition

hansjörg mayer, Stuttgart, London, Reykjavík

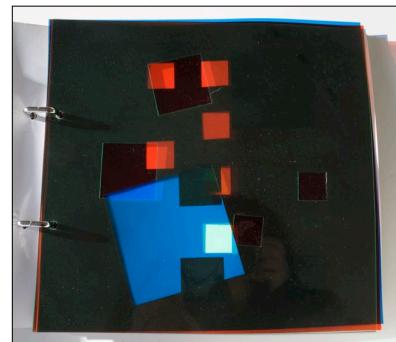
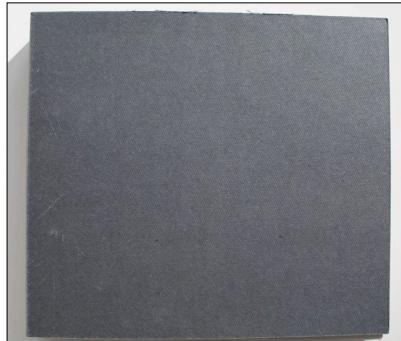
Prentari endurútgáfu: Frank Kicherer

Upplag: 1000 eintök

Stærðir: 22,5 x 24 cm, 22

blaðsíður í

lausblaðamöppu⁷⁷

---

⁷⁶ Dobke 2004a: 147

⁷⁷ Dobke 2004a: 147

nr. 5

Titill: *bok C*

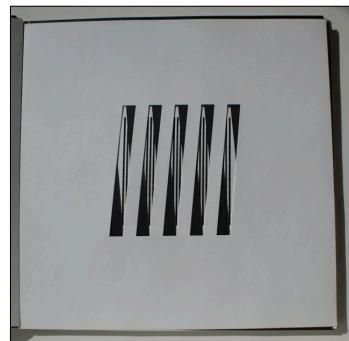
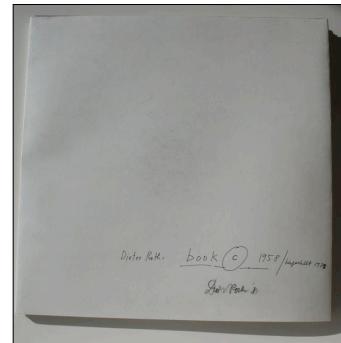
Ár útgáfu: 1958

Útgefandi: forlag ed

Upplag: 25

Stærðir: 39 x 39 cm, u.þ.b. 20 síður (10 svartar og 10 hvítar)

Þessar upplýsingar eiga einungis við um *bok C*. Verkið er til í fleiri afbrigðum, t.d. eru litir, upplag og fjöldi blaðsíðna breytilegt. Hvert afbrigði er auðkennt með bókstaf fyrir aftan titilinn *bok*.⁷⁸

---

nr. 6

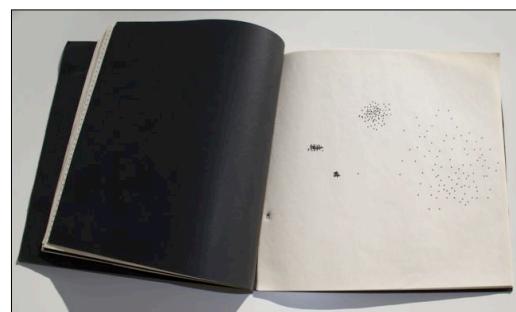
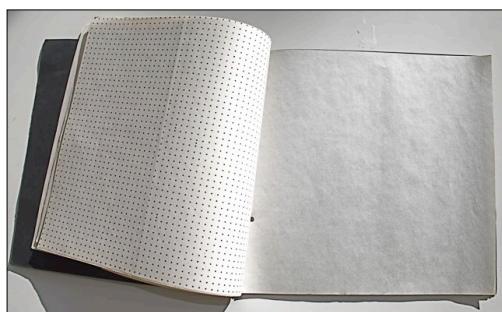
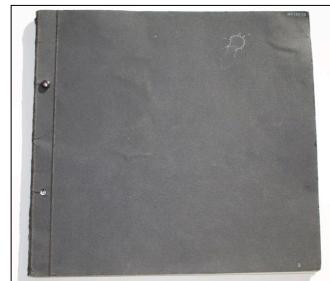
Titill: *Ideogramme No. 2 Material*

Ár útgáfu: 1959

Útgefandi: Daniel Spoerri, Darmstadt

Upplag: 200 eintök

Stærðir: 20 x 21⁷⁹

---

⁷⁸ Dobke 2004a: 147

⁷⁹ Dobke 2004a: 150

nr. 7

Titill: *bok*

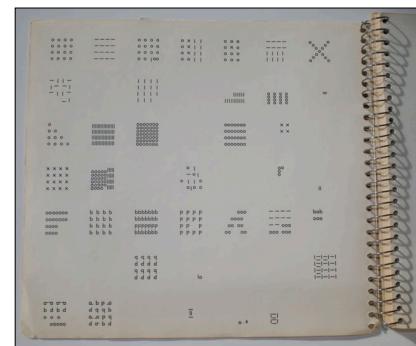
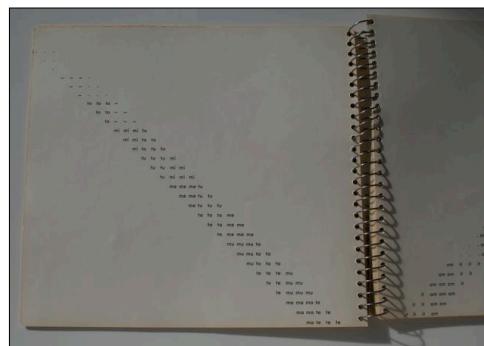
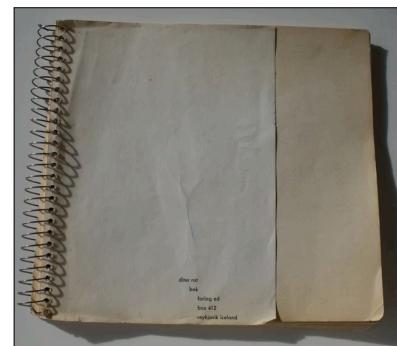
Ár útgáfu: 1959

Útgefandi: forlag ed

Prentari: Chr. Christensen, Kaupmannahöfn

Upplag: u.p.b. 150 eintök

Stærðir: 20 x 21 cm, 70 síður⁸⁰

nr. 8

Titill: *bok 2a*

Ár útgáfu: 1960

Útgefandi: forlag ed

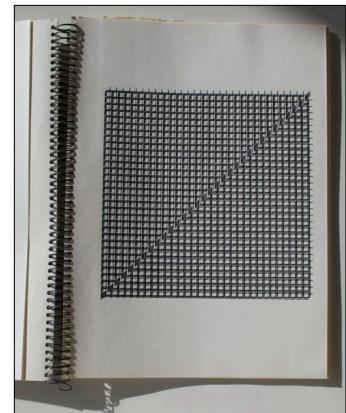
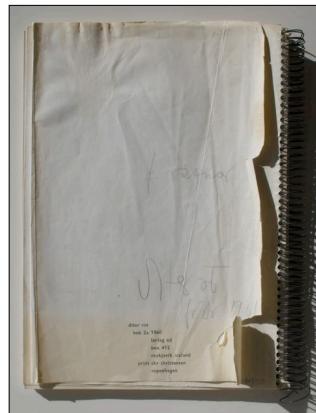
Prentari: Dieter Roth

Upplag: 35 eintök

Stærðir: 25 x 18 cm, 66 síður

bundnar inn með gormi

á hægri kannti⁸¹

⁸⁰ Dobke 2004a: 150

⁸¹ Dobke 2004a: 152

nr. 9

Titill: *bok 4a*

Ár útgáfu: 1961

Útgefandi: forlag ed

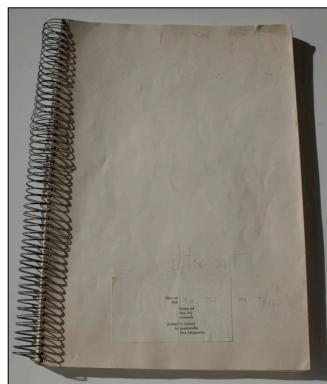
Prentari: Prentsmiðja Jóns

Helgasonar, Reykjavík

Upplag: 100 eintök, u.p.b.

20 eintök glötuð

Stærðir: 40 x 28 cm, 80 síður⁸²

nr. 10

Titill: *Mundunculum*

Ár útgáfu: 1967

Útgefandi: Dumont

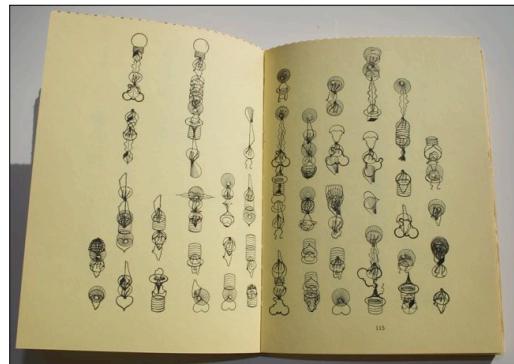
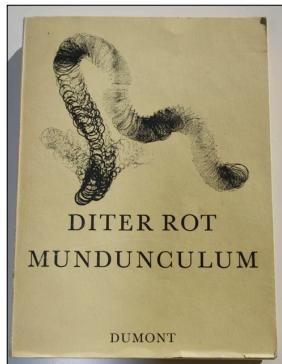
Schauberg, Cologne

Prentari: Dumont

Schauberg, Cologne

Upplag: 1000 eintök

Stærðir: 21,2 x 15,5⁸³

nr. 11

Titill: *Mundunculum - stimplakassi*

Ár útgáfu: 1968

Útgefandi: Tam Thek og edition hansjörg
mayer

Ritstjórar: Karl Gerstner og Daniel Spoerri

Framleiðandi: Galerie der Spiegel, Cologne

Upplag: 111 eintök

Stærðir: 28 x 28 x 7

Innhald: 12 stimplar, 2 blekpúðar, svart, eða blátt, og rauft blek, leiðbeiningar⁸⁴

⁸² Dobke 2004a: 153

⁸³ Dobke 2004a: 183

nr. 12

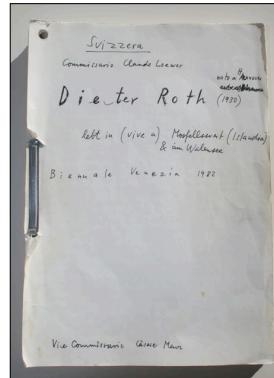
Titill: *A Diary (of the year 1982)* –
sýningarskrá fyrir
Feneyjartvíæringin 1982

Ár útgáfu: 1982
Útgefandi: Dieter Roth's

Verlag, Feneyjar

Ritsjóri: Dieter Roth

Stærðir: 29,7 x 21 (308 síður)⁸⁵

nr. 13

Titill: *A Diary (of the year 1982)* –
sýningarskrá fyrir
Feneyjartvíæringin 1982,

önnur útgáfa

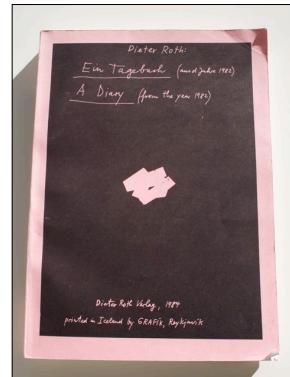
Ár útgáfu: 1982

Útgefandi: Dieter Roth's

Verlag, Feneyjar

Ritsjóri: Dieter Roth

Stærðir: 29,7 x 21 (430 síður)⁸⁶

⁸⁴ Dobke 2004a: 185

⁸⁵ Dobke 2004a: 222

⁸⁶ Dobke 2004a: 224

Myndaskrá

Ljósmyndir í viðauka eru teknar af Elínu Þórhallsdóttur þann 13. apríl 2009. Verkin á ljósmyndunum eru hluti af safneign Nýlistasafnsins.

Heimildaskrá

Aðalsteinn Ingólfsson. 1988. Bók um bók frá bók... : bókverk Diters Rot á Íslandi, 1957-1961. *Skírnir: tímarit hins Íslenska bókmenntafélags* 162. ár (vor), bls. 51-82.

Aðalsteinn Ingólfsson. 1994. Kaflar úr viðtölum sem teknir voru 1986. *Dieter Roth: Listahátíð í Reykjavík 1994*, bls. 5-11.

Aðalsteinn Ingólfsson. 2005. Orð, mynd: uarð, mund: voarð, moand. Mál í myndum Dieters Roth. *Ritið: Orð og mynd: 1/2005*, bls. 21-31.

Arndís S. Árnadóttir. 1998. Artists' Books in four Icelandic Collections. *Arlis Norden Info 2/3*, bls. 22-26.

Carrión, Ulises. 1985. The New Art of Making Books. *Artists' Books: a critical anthology and sourcebook*, bls. 31-37. Ritsj. Joan Lyons. Visual Studies Workshop Press, New York.

Dobke, Dirk. 2004a. *Dieter Roth: Books + Multiples*, Ritsj. Dirk Dobke. Edition Hansjörg Mayer, London.

Dobke, Dirk. 2004b. The Published Archive – The Copy Books. *Dieter Roth: Books + Multiples*, bls. 236-239. Ritsj. Dirk Dobke. Edition Hansjörg Mayer, London.

Gunnar Harðarson. 1998a. Trönurnar fljúga!: Um bókagerð íslenskra myndlistarmana. *Smásmíðar: Tilraunir um bóklist og myndmenntir*, bls. 11-39. Bjartur, Reykjavík.

Gunnar Harðarson. 1998b. Staðan í íslenskri bóklist. *Smásmíðar: Tilraunir um bóklist og myndmenntir*, bls. 57-66. Bjartur, Reykjavík.

Hamilton, Richard. 1974. The Little World of Dieter Roth. [Viðtal]. *Dieter Roth: Gesammelte Interviews*. 2002. Ritstj. Barbara Wien. Edition Hansjörg Mayer, London.

Ripplinger, Stefan. 2004. Shit, Pudding and all the Trappings – On Dieter Roth' Books. *Dieter Roth: Books + Multiples*, bls. 127-143. Ritsj. Dirk Dobke. Edition Hansjörg Mayer, London.

Wool, Ira. 1978. Videointerview, Chicago. [Viðtal]. *Dieter Roth: Gesammelte Interviews*. 2002. Ritstj. Barbara Wien. Edition Hansjörg Mayer, London.

Heimildir af vef

- Bader, Barbara. 2005. Books as Collections: Dieter Roth's Artists' Books as Case in Point. *Journal of the Oxford University History Society*. Sótt þann 27. febrúar 2009 af: [http://jouhsinfo.googlepages.com/issue3\(michaelmas2005\)](http://jouhsinfo.googlepages.com/issue3(michaelmas2005))
- Dieter Roth Foundation. 2009a. Skoðað 18. febrúar 2009 af <http://www.dieter-roth-foundation.com/biography/1930-to-1950-germany-switzerland>
<http://www.dieter-roth-foundation.com/en/> ⇒ biography ⇒ 1930 to 1950 Germany, Switzerland
- Dieter Roth Foundation. 2009b. Skoðað 18. febrúar 2009 af <http://www.dieter-roth-foundation.com/biography/1950-1959-switzerland-denmark-iceland>
<http://www.dieter-roth-foundation.com/en/> ⇒ biography ⇒ 1950-1959 Switzerland, Denmark, Iceland
- Dieter Roth Foundation. 2009c. Skoðað 18. febrúar 2009 af <http://www.dieter-roth-foundation.com/biography/1960-to-1964-iceland>
<http://www.dieter-roth-foundation.com/en/> ⇒ biography ⇒ 1960 to 1964 Iceland
- Dieter Roth Foundation. 2009d. Skoðað 18. febrúar 2009 af <http://www.dieter-roth-foundation.com/biography/1964-to-1966-usa>
<http://www.dieter-roth-foundation.com/en/> ⇒ biography ⇒ 1964 to 1966 USA
- Dieter Roth Foundation. 2009e. Skoðað 18. febrúar 2009 af <http://www.dieter-roth-foundation.com/biography/1966-to-1971-germany>
<http://www.dieter-roth-foundation.com/en/> ⇒ biography ⇒ 1966 to 1971 Germany
- Dieter Roth Foundation. 2009f. Skoðað 18. febrúar 2009 af <http://www.dieter-roth-foundation.com/biography/1972-to-80-germany-iceland-austria>
<http://www.dieter-roth-foundation.com/en/> ⇒ biography ⇒ 1972 to 80 Germany, Iceland, Austria
- Dieter Roth Foundation. 2009g. Skoðað 18. febrúar 2009 af <http://www.dieter-roth-foundation.com/biography/1980-to-1989-germany-iceland-austria-switzerland>
<http://www.dieter-roth-foundation.com/en/> ⇒ biography ⇒ 1980 to 1989 Germany, Iceland, Austria, Switzerland
- Dieter Roth Foundation. 2009h. Skoðað 18. febrúar 2009 af <http://www.dieter-roth-foundation.com/biography/1990-to-1998-germany-iceland-switzerland>
<http://www.dieter-roth-foundation.com/en/> ⇒ biography ⇒ 1990 to 1998 Germany, Iceland, Switzerland
- Nýlistasafnið. 2008a. Skoðað 8. apríl 2009 af
<http://nylo.is/index.php?option=content&task=view&id=71&Itemid=89>
Nylo.is ⇒ Nýlistasafnið

Nýlistasafnið. 2008b. Skoðað 8. apríl 2009 af

<http://nylo.is/index.php?option=content&task=view&id=108&Itemid=126>

Nylo.is ⇨ Nýlistasafnið ⇨ Um Nýlistasafnið ⇨ Safneignin